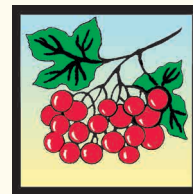

СПІЛКУЄМОСЯ НА РІВНИХ

Організація комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільнят на засадах дитиноцентризму

Ірина ЛУЦЕНКО,
доктор пед. наук, доцент, заступник директора
з наукової роботи та міжнародних зв'язків,
Інститут розвитку дитини, НПУ імені М.П.Драгоманова

Реагуючи на виклики сьогодення, передусім маємо вчити дітей налагоджувати дружні, партнерські стосунки, будувати взаємодію з дорослими й однолітками на засадах взаємоповаги, довіри, рівноправності. Саме це передбачає втілення основоположного принципу сучасної дошкільньої освіти — дитиноцентризму. Хоча курс на дитиноцентризм узятो давно, на жаль, на практиці він реалізується не повною мірою. Які труднощі виникають та як їх долати? Як організувати спілкування педагога з дітьми та вихованців між собою, розвиваючи при цьому їхні комунікативні вміння? Які прийоми і форми роботи обрати? Відповісти на ці та інші запитання ми попросили відомого фахівця в галузі комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільнят.

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ДИТИНОЦЕНТРИЗМ

Дошкільний навчальний заклад, як і сім'я, — найбільш наближена до дитини соціальна інституція, покликана культивувати самобутню природу дошкільника на засадах визнання самоцінності цього вікового періоду, збереження, розкриття закладеного в ньому потенціалу особистісного розвитку.

Саме в цьому сенс *принципу дитиноцентризму* як ціннісної установки сучасного українського суспільства на **прийняття дитини як найвищої етнокультурної цінності**.

Дитина, її інтереси, потреби не вперше в центрі уваги науковців, педагогів, батьків. Як же сьогодні трактується поняття дитиноцентризму? Насамперед його переведено з площини абстракцій та прагматичної орієнтації на благополуччя дорослих (про яке нагадує гасло “Діти — наше майбутнє”) в площину практичну й гуманістичну, що стосується конкретної дитини, суб'єктно-діяльнісну, яка передбачає забезпечення кожній дитині активної, необхідної для розвитку особистості життєдіяльності, в якій задовольняються її провідні потреби (у враженнях, русі, пізнанні,

увазі та підтримці), реалізуються індивідуальні здібності, схильності. Водночас сучасне бачення дитиноцентризму виключає культ дитини як спрямованість на пріоритетне задоволення її ситуативних потреб та бажань, що неминуче призводить до формування егоїзму.

Дитиноцентризм покликаний забезпечити інтереси й потреби дошкільника через організацію його діяльності, її спрямування та розвиток.

Отже, йдеться про культивування відповідних видів діяльності дитини як найбільш сприятливих умов для реалізації її вікових можливостей.

Позбавлення дитини самостійної діяльності або її обмеження, відведення їй пасивної ролі як об'єкту впливу дорослих гальмує і загальний розвиток особистості, й розкриття природних здібностей.

Принцип дитиноцентризму також орієнтує педагогів на **встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин з вихованцями**, взаємодію з ними як з рівними учасниками освітнього процесу, що передусім проявляється в організації комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільнят.

СПІЛКУВАННЯ В ДИТСАДКУ: ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПЕДАГОГА

Активна життєдіяльність дитини неможлива без спілкування з дорослими й однолітками. Однак замислимося: чи повною мірою ми використовуємо закладений у цій діяльності потенціал розвитку, чи є дитина в організованій педагогом комунікативно-мовленнєвій діяльності яскравою зірочкою, сяйво якої він дбайливо підтримує, а чи тільки його тьмяною тінню? Іншими словами, чи забезпечує вихователь активність дитини як суб'єкта спілкування, чи відповідає модель його комунікативно-мовленнєвої взаємодії з дітьми принципу дитиноцентризму?

У пошуках відповіді на це запитання маємо пам'ятати: *джерелом виникнення й розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності є ставлення дорослого до дитини як до суб'єкта спілкування та взаємодії*, результатом чого стає усвідомлення дитиною самої себе, виникнення в неї потреби у спілкуванні з дорослими й однолітками.

Водночас аналіз проблеми показав, що **не кожний вихователь прагне реалізувати психологічно рівноправне, партнерське мовленнєве спілкування** з вихованцями, оскільки це вимагає значних зусиль, здатності до педагогічної імпровізації. А ще дорослим часом бракує внутрішньої налаштованості на щире, зацікавлене спілкування.

Не прагнучи налагодження діалогу з дітьми, педагоги найчастіше обирають для спілкування теми, які передбачають переважно їхню односторонню мовленнєву активність у формі інструкцій, настанов, повідомлень, запитань та власних відповідей на них або навіть і дитячих, але передбачуваних, запланованих висловлювань. Тоді дітям залишається тільки уважно слухати або відповідати в чітко визначених поставленими запитаннями межах. І виходить, що **вихователь більше прагне сказати, ніж почути, запропонувати, ніж прийняти**, а отже, налаштований на зручну й усталену суб'єкт-об'єктну модель взаємодії за запланованим сценарієм.

Неналагодженість суб'єкт-суб'єктних взаємин, неорієнтованість на ціннісне прийняття

внутрішнього світу кожної дитини, а відтак брак емоційного, інтимно-особистісного спілкування позбавляє і педагога, й дитину можливості обміну почуттями, думками, ставленням, досвідом. При цьому **дорослий втрачає можливість пізнавати потенціал дитини**, її внутрішній світ, а отже, **ефективно спрямовувати її індивідуальний розвиток**. Як наслідок, контакти з дітьми не приносять професійного задоволення, перестають бути джерелом натхнення для педагога.

Завважимо: суб'єкт-суб'єктні взаємини значущі не тільки для дитини, а й для педагога, оскільки природне і невимушене спілкування ціннісно збагачує обох учасників, дає їм емоційне задоволення.

На жаль, комунікативна закритість, відсутність прагнення до емоційної близькості з дитиною — не епізодична, а досить типова позиція педагогів у спілкуванні з малюками. Це формалізує контакти й унеможливує задоволення однієї з провідних потреб дошкільника — у спілкуванні з дорослим у всій різноманітності його проявів: у діловій співпраці, повазі, доброзичливій увазі, розумінні, співчутті. Коли ж кожна дитина радіє зустрічі зі своїм вихователем, відкриває йому свої почуття, прагнення, ділиться з ним мріями, думками — це і є головним показником успішності його професійної діяльності.

Ще один з аспектів проблеми — **недостатня увага вихователів до розвитку дружніх**

Фотоконкурс «Наші діти»

**В ляльково-казковому світі
Всі рівні: й дорослі, і діти.**

(Надіслала Оксана Святко,
ДНЗ № 17 "Золотий ключик", м. Лубни, Полтавська обл.)

взаємин між дітьми, які спонукали б їх до *самостійної комунікативно-мовленнєвої діяльності*. Це призводить до обмеження кола однокласників, з якими в дитини налагоджуються товариські взаємини. Тож і виходить, що вона почувається самотньою, перебуваючи серед ровесників.

Резюмуємо: недостатня увага до організації комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей негативно позначається як на самій діяльності, її розвитку, так і на емоційному благополуччі дитини, її самопочутті під час перебування у дошкільному закладі.

СВОЕРІДНІСТЬ ДИТЯЧОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Специфіка цієї діяльності дітей зумовлюється власне комунікативними мотивами, віковими особливостями оволодіння вербальними й невербальними засобами спілкування, своєрідністю буття й внутрішнього світу дошкільника.

Сформована комунікативно-мовленнєва діяльність — це мотивована життєвими потребами діяльність, через яку дитина виражає та пізнає себе й світ, передає певний зміст, впливає на дорослих і однокласників, які її оточують, отримує потрібну їй інформацію, допомогу, увагу, співчуття.

У такій організованій дорослим спільній діяльності дитина навчається сприймати і розуміти його мовлення, творчо "обробляти" й творити власні, спочатку специфічно дитячі, а з часом дедалі більш унормовані мовленнєві засоби та форми мовлення. Крім того, у спілкуванні з дорослим дитина опановує культуру мовлення й спілкування: навчається не перебивати співрозмовника, враховувати його вік, досвід, користуватися прийомами впливу на партнера у діалозі, вживаючи слова ввічливості, зосереджуватися на темі розмови, стежити за смисловою та синтаксичною організацією свого мовлення, говорити правильно.

Індивідуальна комунікативно-мовленнєва взаємодія дорослого з дитиною — найефективніша форма організації та розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності дитини на початкових етапах її становлення. Однак уже в дошкільному віці вона набуває статусу *самостійної*, що дає можливість дорослому завдяки *цілеспрямованій організації розв'язувати широкий спектр освітніх завдань*, а дитині — реалізовувати специфічні вікові можливості та задовольняти індивідуальні соціально-комунікативні й пізнавальні потреби.

Формування комунікативних уявлень і вмінь

В організованій діяльності дитина навчається орієнтуватися у таких важливих **складових комунікативної взаємодії**:

- ♦ у *ситуації спілкування* — визначає для себе комунікативно-мовленнєве завдання, яке має розв'язати;
- ♦ в *умовах комунікативно-мовленнєвого завдання*, поставленого перед нею дорослим, — здійснює у відповідь мовленнєву дію;
- ♦ у *співрозмовникові* — вона або довіряє дорослому й вступає з ним у контакт, або не довіряє і відмовляється від спілкування;
- ♦ у *використовуваних співрозмовником невербальних засобах* — розрізняє за ними його емоційний, фізичний стани;
- ♦ у *просторових і часових умовах спілкування* — враховує, де й коли відбувається взаємодія;
- ♦ у *соціальних взаєминах* — розуміє та реалізує соціально очікувані ролі.

Оскільки навіть подібні ситуації спілкування ніколи не повторюються повністю, дитина навчається щоразу *здійснювати вибір відповідних мовленнєвих засобів, створювати нові їх комбінації*, орієнтуючись на конкретні обставини, свій комунікативно-мовленнєвий досвід та комунікативне завдання, яке вона ставить перед собою або сама, або під впливом дорослого. З віком комунікативно-мовленнєва діяльність дитини набуває дедалі більш *творчого характеру*.

Таким чином, **комунікативно-мовленнєву діяльність старших дошкільників** можна

Фотоконкурс «Наші діти»

**В очах дитини — інтерес, довіра,
В них з вихователем розмова щира.**

(Надіслала Олена Потюрило,
ДНЗ № 133 "Золота рибка", м. Миколаїв)

визначити як мотивовану, довільну, продуктивно-творчу, самостійну, інтеракційну, власне дитячу діяльність, зумовлену потребами й запитами дитинства і спрямовану на встановлення та підтримання контактів, взаємодії з дорослими й однолітками, в процесі якої діти розв'язують різноманітні завдання.

Наголошуємо на важливості організації самостійної комунікативно-мовленнєвої діяльності старших дошкільників. Адже це період активної міжособистісної взаємодії дітей. До активних, ініціативних комунікативно-мовленнєвих дій, спрямованих на однолітка, дитину спонукає внутрішня комунікативна мотивація, її *потреба в мовленнєвому спілкуванні* (загальна мотивація), на основі якої виникає мотивація ситуативна як *потреба у конкретній мовленнєвій дії*. Тож вихователь як організатор дитячої діяльності має враховувати актуальні у певний час і для конкретних дітей комунікативні мотиви (ділові, пізнавальні, особистісні) в усій їх різноманітності й бачити перспективи їхнього подальшого розвитку та збагачення. Висновок про комунікативні мотиви дитини вихователь робить, проаналізувавши її запитання, ініціативні звернення до дорослих та однолітків. Нерідко за такими зверненнями стоїть *прагнення до самовираження, самоствердження*.

Пам'ятаючи про пріоритет дитячих видів діяльності, створюючи умови для їх інтеграції, вихователь має розуміти: *потребу дитини у визнанні й підтримці* можна задовольнити лише в комунікативно-мовленнєвій діяльності.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНЯТ

Організуючи комунікативно-мовленнєву діяльність дітей, вихователь водночас розв'язує навчально-розвивальні та виховні завдання. *Розвивальні завдання* охоплюють сферу комунікативних мотивів і форм спілкування з дорослими й однолітками; розвиток комунікативних якостей (відкритість, товариськість, доброзичливість) та комунікативних здібностей особистості. *Виховні завдання* орієнтують на налагодження дружніх взаємин між дітьми; формування у них гуманного, толерантного, ввічливого ставлення до дорослих і однолітків; поваги, інтересу до співрозмовника; ініціативної та діалогічно активної позиції у спілкуванні; культури мовлення, спілкування. *Навчальні завдання* спрямовані на формування мовленнєвої, комунікативної компетенцій.

Оскільки комунікативно-мовленнєва діяльність є інтеракційною* за своєю природою, слід приділяти особливу увагу **навчанню дітей налагоджувати взаємодію** — формуванню вміння: слухати й чути співрозмовника, враховувати його думки, пропозиції, інструктувати одне одного, координувати взаємні дії, висловлюватися з власної ініціативи та у відповідь, ставити запитання, надавати емоційну підтримку, пояснювати свою позицію, використовуючи такі прийоми, як уточнення, доповнення мовленнєвого висловлювання тощо. Таке навчання доцільно проводити на **тематичних заняттях комунікативного спрямування**.

Мета тематичного комунікативного заняття — розвивати мотиви спілкування, комунікативні якості та здібності дітей. Зокрема формувати комунікативно-мовленнєві дії: вміння досліджувати комунікативно-мовленнєву ситуацію, виділяти й розуміти сутність комунікативної проблеми, ставити відповідне завдання, орієнтуватися на партнера, планувати та адресувати йому адекватні ситуації зв'язні висловлювання.

Структура тематичного комунікативного заняття

1. Початок заняття — початок спілкування. Цей етап передбачає моделювання певної комунікативно-мовленнєвої ситуації: зустріч, знайомство або контакт. При цьому визначаються обставини, за яких розгортається ситуація і виникає проблема.

Вихователь спрямовує дітей на вивчення обставин, дослідження ситуації, з'ясування її проблемності та спільне визначення комунікативного завдання. Мета останніх дій — зацікавити дітей наступною діяльністю, спонукати до участі в ній.

2. Хід заняття — спілкування. Діти разом з педагогом з'ясовують, які комунікативно-мовленнєві дії допоможуть розв'язати проблему, обирають відповідні засоби (вербальні, невербальні). Завершує цей етап умотивоване подання вихованцям нового мовленнєвого матеріалу і його первинне засвоєння.

Щоб спрямувати дошкільнят на використання засвоєних способів мовленнєвого спілкування, варто запропонувати їм **проблемні запитання відкритого типу**: "Що б ти сказав, опинившись у такій ситуації?" або "Уяви, що ти перебуваєш поруч з..., і звернися до..." тощо.

3. Підсумок заняття — завершення спілкування. Цей етап найменш прогнозований, оскільки

*Інтеракція (з англ. interaction — діяльність) — безпосередня міжособистісна взаємодія, найважливіша особливість якої — здатність людини "приймати на себе роль іншої".

залежить від перебігу самого заняття. Змістом цього етапу може стати переживання дітьми задоволення від спілкування, успішного розв'язання комунікативно-мовленнєвого завдання, виконання мовленнєво-ігрових дій, які втілюються у різні форми мовленнєвого самовираження. Тож комунікативний підсумок заняття — це передусім ініціативні висловлювання дітей про те, що на ньому відбувалося, а також планування разом з вихователем нових зустрічей та ситуацій спілкування.

Комунікативно-мовленнєві ситуації для моделювання

Ситуації, які пропонуємо на тематичному комунікативному занятті, мають спонукати дітей до застосування набутих знань і вмінь. Їх можна об'єднати у кілька груп.

- ♦ Ситуації, що створюють умови для комунікативно-вмотивованого сприймання/розуміння і продукування мовлення: *“Послухай розповідь про Петрика і поясни, чому він учинив неправильно”, “Послухай, що вирішила зробити дівчинка, і переконай її вчинити інакше (правильно)”, “Послухай, як старший хлопчик пояснює молодшому, і розкажи нам про це”* та інші.

- ♦ Ситуації, які потребують добору адекватних умовам їхнього перебігу мовленнєвих засобів для побудови дітьми цілісного мовленнєвого висловлювання або його частини: *“Підкажи правильну відповідь”, “Встав потрібні репліки”, “Продовж розповідь”, “Як можна відповісти інакше?”* тощо.

- ♦ Ситуації, які зумовлюють потребу довільно побудувати або перебудувати мовлення, виходячи з власного комунікативного завдання, ситуації спілкування, мовленнєвої реакції партнера, його особистісних характеристик: *“Розпитай”, “Поясни”, “Переконай”, “Знайди кращі слова”, “Спробуй поліпшити настрій”* тощо.

- ♦ Ситуації, які актуалізують суб'єктний досвід комунікативно-мовленнєвої взаємодії дитини з дорослими й однолітками. Запропонувавши дітям якусь ситуацію або використавши власні історії дітей, ставимо запитання типу: *“А може, все було не так?”, “А чи могло це відбуватися якось інакше?”, “З тобою траплялися такі ситуації? Як ти тоді чинив?”, “Що ти хотів би змінити, виправити?”, “Якщо ти знову потрапиш у таку ситуацію, як діяти ти будеш? З якими словами звернешся до свого співрозмовника?”, “Що не так на малюнку?”, “Чи правильно чинять діти?”* тощо.

Прийоми налагодження комунікативної взаємодії

На такому занятті, як і на будь-якому іншому, важливо з самого початку створити невимушену

атмосферу і підтримувати позитивний контакт з усіма учасниками. Тут стануть у пригоді відповідні прийоми.

- ♦ *Тепла зустріч.* Вихователь вітається з кожною дитиною, лагідно звертаючись до неї на ім'я, знаходить для кожного малюка пестливе слово. Діти вітаються з педагогом і одне з одним.

- ♦ *Зміна комунікативних ролей.* Вихователь звертається до дітей із запитаннями — ті шукають відповіді, й навпаки: діти запитують — вихователь відповідає.

- ♦ *Зворотний зв'язок.* Діти пригадують найцікавіше для себе з розповіді вихователя: слово, вислів, інтонацію, епізод, образ; відповідають на запитання одне одного за змістом повідомленої інформації; уточнюють, коментують відповіді однолітків; по черзі виконують роль ведучого полілогу, наприклад адресують своє запитання, міркування, пояснення конкретному учасникові, обирають наступного оповідача тощо.

- ♦ *Вільний вибір засобів.* Щоб підтримати комунікативну активність, ініціативу неговірких, замкнених дітей, вихователь створює умови, за яких вони самі обирають комунікативні засоби (вербальні, невербальні) для передачі свого повідомлення, ставлення, емоційного стану.

Види діалогу

Організуючи комунікативно-мовленнєву взаємодію з дітьми в різних сферах їхньої життєдіяльності, вихователь пропонує різні види діалогів, які мають задовольнити потреби, інтереси дітей.

- ♦ У повсякденному спілкуванні він організовує та проводить з дітьми *комунікативний діалог або полілог*.
- ♦ В особистісному спілкуванні з дитиною незамінний *інтимно-особистісний діалог*.
- ♦ Створюючи ігрові комунікативно-мовленнєві ситуації, організовуючи дозволя дітей, вихователь вдається до *ігрового діалогу*.
- ♦ *Діловий діалог* допомагає вихователю налагодити ділову співпрацю з дітьми та дітей між собою у спільних видах діяльності.
- ♦ Для керівництва пізнавальною навчально-мовленнєвою діяльністю дітей традиційно використовують *навчальний діалог*.

Наука спілкування в іграх і повсякденні

Організуючи комунікативно-мовленнєву діяльність вихованців як власне дитячу, **слід задіювати реалії життя дітей**. Цього можна досягти, вдумливо добираючи тематику *розмов, бесід, ігрових мовленнєвих ситуацій* тощо. Щоб цей вибір був успішним, варто дослухатися до того, про що розмовляють між собою діти під час вільного

спілкування, аналізувати, як вони реагують на запропоновані завдання.

Показовим може бути такий приклад. Виконуючи типове для дошкільних методик завдання поміркувати, як допомогти курчатку, що заблукало в лісі, сучасний дошкільник, не вагаючись, радить: “Викликати службу порятунку!”. Як бачимо, сучасні умови життя з його можливостями, особливостями соціальних взаємодій звичні й зрозумілі для дитини. Саме тому так важливо вчити її взаємодіяти, спілкуватися в реальних умовах сьогодення, наближаючи ігрові мовленнєві ситуації до сучасних соціально-побутових, соціально-комунікативних умов.

Проте не забуваймо: незмінними мають залишатися загальнолюдські й національні цінності спілкування — довіра, відвертість, чесність, безкорисливість, милосердя, турбота, вдячність, вірність слову, доброзичливість, товарицькість.

І якщо згадати наведений приклад, нехай з ініціативи вихователя рятівники виявляться безкорисливими та милосердними, а курчатко — ввічливим та вдячним.

У повсякденному житті комунікативно-мовленнєву діяльність можна організувати через *індивідуальне комунікативне доручення*, що допоможе налагодити взаємодію між дітьми, залучити до спілкування менш активних вихованців. Так, у ранкові години варто привітати перших дітей, провести з ними коротку розмову, поставивши кілька запитань про їхні справи, настрої тощо. Звісно, кожний вихователь конкретизує такі запитання, виходячи з індивідуальних особливостей підопічних. А потім можна доручити цим дітям привітати кожного наступного вихованця, який завітає до групи. По закінченні ранкового прийому розпитайте ваших “комунікативних помічників” та інших дітей, чи сподобалося їм, як їх привітали, акцентуйте увагу на доброзичливості, відкритості, гостинності товаришів. Добре було б, якби такі ранкові привітання стали в групі традицією.

Комунікативно-мовленнєва діяльність старших дошкільнят тісно пов’язана з ігровою. Їхній позитивний взаємовплив незаперечний. Тому слід подбати про **створення атмосфери комунікативно-емоційної ігрової спільності**: формувати ігрове партнерство, навчати дітей узгоджено взаємодіяти з усіма учасниками гри.

Розвитку комунікативних якостей, мотивів спілкування сприяють *ігри-забави* та *ігри-розваги*. Сюжетно-дидактичні ігри, такі як “Подарунок”, “Вільне місце”, “Добрі чарівники”, “Чарівні окуляри”, “Компліменти” тощо, спрямовані на

Фотоконкурс «Наші діти»

**Розваги і веселощі зимові —
Завжди цікава тема для розмови.**

(Надіслала Любов Дивнич, ДНЗ № 55, м. Київ)

виховання гуманного ставлення до однолітків, налагодження дружніх взаємин. Узгодженість рухів, орієнтування на інших учасників діяльності, комунікативно-мовленнєву взаємодію з ними розвивають *українські народні хороводні ігри, малорухливі ігри з текстом*. В іграх-етюдах, музично-ритмічних іграх та вправах розвиваються вміння використовувати невербальні засоби спілкування, передавати емоційні стани, розуміти та розрізняти їх.

Важливо враховувати, що у старшому дошкільному віці спільна з однолітками комунікативно-мовленнєва діяльність стає найбільш пріоритетною, вона відокремлюється від практичних дій, гри, стає незалежною від конкретних ситуацій. Отже, обов’язково треба **відводити час для вільного міжособистісного спілкування**, створювати умови для організації дітьми самостійної комунікативно-мовленнєвої діяльності. У просторі групи бажано виділити місце, де вихованцям буде зручно обговорювати події їхнього життя, обмінюватися враженнями, “секретами” й, за потреби, усамітнюватися.

Організовуючи комунікативно-мовленнєву діяльність дітей таким чином, ми реалізуємо **головний принцип дошкільної освіти — принцип дитиноцентризму**, а відтак забезпечимо сприятливі умови для розвитку особистості та індивідуальності кожного вихованця і формування соціальної-комунікативної компетенції. ■